

НАН України
Центр гуманітарної освіти

Гонгаржевський І. С.

ФІЛОСОФСЬКІ ІДЕЇ В УКРАЇНІ

*На допомогу аспірантам
та здобувачам вченого ступеня
кандидата наук*

Київ - 1997

Дар
Гонтаржевського Івана Сигізмундовича

Затверджено до друку Вченою радою
Центру гуманітарної освіти НАН України

Видання в авторській редакції

Відповідальний за випуск д.філос.н., професор В.А.Рижко

Гонтаржевський І.С.

Філософські ідеї в Україні. - Київ:
ЦГО НАН України. 1997. - 20 с.

З М І С Т

1. Філософські ідеї в культурі Київської Русі.....2
2. Києво-Могилянська академія як осередок
української та слав'янської культури.....8
3. Г.С.Сковорода як видатний український
філософ-мислитель.....12
4. Соціально-філософські мотиви в творчості Т.Г.Шевченка.....18

ФІЛОСОФСЬКІ ІДЕЇ В КУЛЬТУРІ КИЇВСЬКОЇ РУСИ.

Становлення української філософської думки відбувалося в межах культури Київської Русі X-XIII ст. Звичайно, неможливо визнати більш-менш точно момент "виникнення" філософії - це процес складний і досить тривалий.

Найдавніші філософські ідеї важко відрізнити від передфілософських утворень, що наявні у міфологічній свідомості. Найзагальніші уявлення про добро і зло, про першопочатки світу, про людину наявні і в міфологічній свідомості, що передувє народженню філософії.

Філософія, на відміну від міфу, зароджується тоді, коли починає описуватися загальна картина світу, коли формується певне світобачення на теоретичному рівні. Помітним поштовхом для розвитку філософських ідей в культурі Київської Русі X-XIII ст. було проникнення в суспільну свідомість християнства.

Найдавніші збережені пам'ятки писемності Київської Русі, що є джерелом пізнання історії філософської думки народу, датуються кінцем X - серединою XI ст. На думку деяких дослідників, наприкінці X ст. була написана і включена до складу "Повісті временних літ" і "Промова філософа", де лаконічно відтворюється "Слово про Закон і Благодать" Іларіона, "Ізборники Святослава" 1073 та 1076 рр. та низка інших пам'яток, що насичені глибинним філософським змістом.

З офіційним прийняттям християнства /988 р./ Київська Русь одержув можливість прилучатися до досягнень європейської культури. Інтенсивні контакти із Візантією, Болгарією та іншими країнами да-

ють змогу використовувати як джерело розвитку філософської думки здобутки античної і візантійської філософії. На Русі були відомі окремі церковні твори, створені представниками чеської культури, а також народів інших культур.

Поступово у киево-руській культурі виробляється розуміння філософії і філософа. Філософом вважається той, хто, спираючись на книжні знання, не просто здобув істину про сенс людського існування, а разом з тим перетворив одержану істину во своє благо у власному житті. Філософія мислилась не тільки як теорія, а як практична мораль.

Такому розумінню філософії відповідають й ті визначення її, що функціонують у культурі Київської Русі. Серед найпоширеніших - перше в слов'янській літературі визначення філософії, що його містило популярне на Русі "Пространне житіє Костянтина-Кирила Філософа", складене болгарським мислителем Климентом Охридським. Згідно з ним філософія визначалась як "знання божих та людських речей, що навчає, як людина може наблизитись до Бога, як ділами своїми уподібнитись за образом і подобою творцеві своєму". Це визначення є досить близьким до ще одного тлумачення філософії, яке належить Йовану Домаскину і в складі слов'янського перекладу його "Діалектики" поширене у нашій давній культурі: "Філософія є пізнання сутнього, оскільки воно сутнє, тобто пізнання природи сутнього. І ще: філософія є пізнання речей божих та людських, тобто видимих і невидимих. Далі, філософія є роздум про смерть, як самовільну, так і природну... Далі, філософія є уподібнення богові... Філософія є мистецтво мистецтв і наука наук, бо філософія є початок всякого мистецтва... Далі, філософія є любов до мудрості: істина ж мудрість є Бог. А тому любов до Бога є істинна філософія".

Більшість мислителів Київської Русі під філософією розуміли любов мудрості. Світ мудрості, світ софійності мислився як світ "преподібності", уподоблення нижчого вищому. Мудрість - це не тільки та й не стільки гання істини, але передусім "життя в істині". Вона не лише слово, а й діло. Це, як підкреслювалося у статтях "Ізборника Святослава 1073 р." - "Мудростное житие".

Помітне місце у системі філософсько-світоглядних уявлень мислителів Київської Русі посідає розуміння ролі книги, писаного слова, книжного вчення у житті людини. "Книжність" осмислюється як одна з найвищих чеснот людини, як заповідь мудрості.

Культ слова, книжності, зрештою зумовлювався прагненням відшукати зв'язок між Божественним і земним, Божественним і людським. Підтвердженням цьому є знамените Остромирове Євангеліє 1056-1057 рр.; яке було видане за найкращими зразками книжного видавництва, включаючи тиснення золотом заглавних текстів. Пошук істини йде шляхом трактування прихованого тексту писання, включаючи і Біблію - символи, притчи. Одним із способів пізнання виступає "притча" (сказання). Так автор "Послання пресвітеру Фомі" Климент Смолятич /XIII ст./ пояснює, що є два способи пізнання трансцендентного - "благодатний", властивий лише святим апостолам, яким Христос безпосередньо відкрив таємниці небесного царства, і "приточний", доступний всім смертним, які реалізують його в акті "розумного" тлумачення "знамень" і "чудотворень".

Акцент на ролі розуму в пізнанні, започаткований в "Слові про Закон і Благодать" Іларіона і продовжений митрополитом Никифором, автором "Послання" Володимирі Мономаху, а в більш пізній період появився в творчості Климента Смолятича, Кирила Туровського, автора "Моління Данила Заточника" та інш.

Проблеми моральної гідності людини, її честі, благородства, обов'язків та прав розглядаються в таких творах: "Повчання" Володимира Мономаха, "Моління Данила Заточника", "Руська правда" Я.Мудрого, "Слово о полку Ігоревім" та ряді інших творів тієї пори.

Особливо яскраво погляд на історію вималювався у вже згаданому творі митрополита Київського Іларіона - "Слово про закон і Благодать". Обгрунтовуючи погляд на закономірність розвитку історії, Іларіон вирізняє дві епохи, що відзначають прогресивний поступ людської історії: епоху "Старого Заповіту", коли взаємовідносини між людьми будувалися на засадах рабства, безмежної покори, коли існував "Закон", й епоху "Нового Заповіту", де панують свобода, істина, "Благодать". Ці дві епохи послідовно змінюють одна одну у процесі історичного розвитку. Рух всесвітньої історії уявляється у цьому сенсі як процес поступового поширення християнства на всі народи світу. Саме залучення Русі до християнського світу, на думку Іларіона, й знаменує настання нової епохи, епохи Благодаті, що починає панувати на просторах "землі Руської".

Підсумовуючи, слід зазначити, що християнство справило позитивний вплив на розвиток філософської думки Київської Русі X - XIII ст. Мислителі тієї доби намагалися дати загальну картину світу, спираючись на християнське віровчення, зрозуміти напрямок і хід історичного процесу, а також обгрунтувати буття людини. Велике місце в цьому процесі вони відводили філософії, як інтелектуальному інструменту пізнання. Філософія поступово набирала професійних ознак.

Література:

1. Горокий В.С. Философские идеи в культуре Киевской Руси.- К., 1988.
2. Горський В.С. Нариси з історії філософської культури Київської Русі.- К., 1993.
3. Горський В.С. Історія української філософії.- К., 1996.
4. Іларіон. Слово про Закон і Благодать//Історія філософії України. Хрестоматія.- К., 1993.
5. Щурат В. Українські джерела до історії філософії.- Львів, 1908.
6. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні.- К., 1992.

**КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ ЯК ОСЕРЕДОК УКРАЇНСЬКОЇ
ТА СЛОВ'ЯНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.**

Розвиток філософської думки в Україні на ґрунті взаємодії з культурою Західної Європи, започаткований у XVI ст., одержує своє завершення становленням в українському духовному житті професійної філософії як самостійної складової культури українського народу.

Цей період пов'язаний із діяльністю першого вищого навчального закладу на землях східних і більшості південних слов'ян - Києво-Могилянської академії. До цього, як відомо, велику культурну та освітню місію в Україні виконувала Острозька школа, яка була відкрита у 1578 р. Київським воєводою Костянтином Острозьким /1526-1609/. Тут працювали відомі славісти Л.Зизаній, М.Смотриць-

кий /прибл.1572-1633/, який створив знамениту "Траматику Словенську", а також відомий російський першодрукар Іван Федоров. Тут в 1581 р. було видано знамениту Острозьку біблію - перше повне видання Біблії. Отже ґрунт для подальшого культурного, наукового і освітнього розвитку було створено попередниками непоганим.

Діяльність Києво-Могилянської академії припадає на козацьку добу. Києво-Могилянська колегія, згодом Академія, була заснована в 1632 році завдяки об'єднанню шкіл Київського братства і гімназії, відкритої при Києво-Печерській Лаврі. Засновником Києво-Могилянської академії був митрополит Петро Могила /1597-1647/. Пам'ять про цього видатного діяча української культури, що походив з давнього роду молдавських господарів, зберігається у назві навчального закладу, започаткованого ним. З іменем Петра Могили пов'язано новий етап у розвитку культури, науки, освіти та церкви в Україні.

За великі заслуги перед православною церквою і в честь 400-річчя з дня народження православна Церква зачислила Петра Могилу до лику святих з 1-го січня 1997 р.

Позитивну роль в становленні Києво-Могилянської академії відіграла меценатка Галшка-Толочичівна, яка пожертвувала свої землі під будову Академії. Києво-Могилянська академія була під патронажем гетьмана Канюевича-Сагайдачного, всіх наступних гетьманів і всього війська запорізького.

Проіснувала Києво-Могилянська академія понад 200 років і була закрита за наказом російського царя в 1817 р. Цим був нанесений непоправимий удар по розвитку культури, науки, освіти не тільки в Україні, але й в Росії та Європі, бо Києво-Могилянська академія була науковим та навчальним центром європейського гатунку. В Києво-Могилянській академії вчилися українці, росіяни, поляки, венг-

ри, німці та багато представників інших національностей. В Києво-Могилянській академії навчалися Г.Сковорода, І.Маєла, П.Орлик, М.Ломоносов, Т.Прокопович та багато інших відомих діячів української, російської та європейської культури, науки та освіти.

В період незалежності України в 1991 р. була відновлена діяльність Києво-Могилянської академії, а в 1994 р. їй було надано статус Національного університету.

В Києво-Могилянській академії вивчалися такі мови: латинська, грецька, старослав'янська, книжна українська, польська, а в XVIII ст. також німецька, французька, давньоєврейська. Крім мов, викладалися арифметика, геометрія і музика. Після загальноосвітніх, граматичних класів приступали до вивчення логіки - один рік, риторики - один рік, філософії - два роки і теології - чотири роки.

Філософський курс складався з трьох частин: (1) логіки, або розумової філософії, де розглядалися загальні закони і форми людського мислення; (2) фізики, або природної філософії, предмет якої складали - матерія, форма, природа, мистецтво, нескінченне, неперервне; космологія, або вчення про зірки; психологія і методологія. Закінчувався філософський курс (3) метафізикою. Викладання здійснювалось на ґрунті осмислення здобутків античної філософії, патристики, європейської схоластики, філософії Ренесансу, Реформації і доби раннього Просвітництва. Вже сам перелік предметів, які вивчалися в академії засвідчує фундаментальність наукового та учбового закладу європейського рівня.

У діяльності Києво-Могилянської філософської школи виділяється

два етапи. Перший, що охоплює час від заснування Академії і до кінця XVII ст., характеризується початком розмежування філософії і теології, поступовою переорієнтацією від богопізнання на пізнання

на високій професійній рівень.

природи і людини, усвідомленням самостійної цінності природи і необхідності пізнання її законів. Філософи, що діють цього часу, здебільшого спираються на античну спадщину, твори представників патристики, схоластики та ідеї діячів доби Відродження. Другий етап, що охоплює першу половину XVIII ст., позначений зародженням типу мислення, що наближався до тогочасної модерної європейської філософії. Поглиблюється критика властивого філософії попереднього часу авторитаризму і догматизму, зростає увага до проблем гносеології, до раціоналістичної та емпіричної методології. Філософи ширше звертаються до творів сучасних їм представників філософської думки *Європи.*

Видатними професорами-філософами Києво-Могилянської академії в різні роки її існування були: С. Яворський, Т.Прокопович, Г.Кониський, М.Кошачинський, С.Кулябка, С.Калиновський, І.Гізель, Г.Щербатський, Й.Кононович-Горбацький, Л.Баранович, І.Галатовський та інші. Особливо великий внесок в розвиток філософських ідей внесли: засновник Академії П.Могила, Т.Прокопович, Г.Кониський та інші.

Професори Києво-Могилянської академії не обмежувалися тлумаченням філософії як любові до мудрості. Вони намагалися обґрунтувати погляд на філософію як на засіб інтелектуального пізнання людини і природи, як на сукупність ідеальних сутностей, що репрезентують у світі вище буття. На першому етапі історії Академії засобом досягнення цієї мети вважалося, насамперед, досконало розроблений апарат формальної логіки.

На другому етапі філософія розуміється як наука, заснована на істинному вірогідному пізнанні, що здійснюється за допомогою єдиного методу, у підґрунтя якого покладено принцип очевидності.

У філософських курсах І.Гізеля, С.Яворського, Т.Прокоповича

обґрунтовується ієрархічна структура п'яти світів - світ нестворений, інтелігібельний, що ототожнюється з божественною думкою, світ ангельський, світ елементарний, що складається з чотирьох першоелементів; мікрокосм (людина) і макрокосм, який включає землю, небо і все, що між ними міститься. Всі п'ять світів визнаються однаково реальними, але предметом натурфілософії вважаються три останні.

Істотним у вченні про матерію є також обґрунтована живо-могилянськими професорами ідея про єдність і однорідність матерії природних тіл, земної та небесної матерії, про її ненароджуваність і незнищеність та кількісне збереження у світі. *Субстанція у них*

Розроблялася філософська трактовка руху. Рух розуміли як цілеспрямований процес, що здійснюється між матерією та формою. Рух невіддільний від матеріальних речей. Він має неперервний і універсальний характер. Рух розглядався у єдності із спокоєм.

Світ розглядався у єдності кількісних і якісних сторін. Простір і час невіддільні від середовища. Велика увага приділяється аналізу пізнавального процесу, здатності людини: відчуттю, сприйняттю, пам'яті, уявленню, мові, мисленню.

Чуттєве пізнання є першим етапом процесу пізнання, що завершується у розумі. Рациональне, розумове пізнання одночасно визначається як вищий ступінь пізнавальної діяльності. Слід зазначити, що перехід від чуттєвого до раціонального ступеня пізнання, механізм якого залишився неясним професорам Академії і тому докладно не досліджувався.

Великого значення надавалося логіці. Логіка розумілася як засіб одержання нових знань, пізнавальний інструмент. Вона є гарантом подолання складнощів, які виникають перед людиною на шляху пізнавальної діяльності.

Екзистенційна матерія і форма.
Філософський рух
Онтологічна картина світу схилялась на ідею Бога.
У теорії пізнання Блаватської професорка проводила ідею двох світів божественного і філософського (наукового), які не мають Великого значення надавалося логіці. Логіка розумілася як засіб одержання нових знань, пізнавальний інструмент. Вона є гарантом подолання складнощів, які виникають перед людиною на шляху пізнавальної діяльності.
Суттєвими є два світи. Предметом філософії є природний та людський світ речей, теологія ж повення здійснюється в сфері ідеї Бога, як єдиної субстанції і творця. Особливо актуально це розуміють професори І. Кониський, Т. Прокопович, С. Яворський, П. Прокопович та ін.

Людина мислиться як "мікрокосм" у "макрокосмосі" Всесвіту. Вона - невід'ємна частина природи, що підпорядковується її законам. Сутнісною основою людини є мислення. Це зумовлює виняткове місце людини у Всесвіті, що споріднює її з самим Богом. Людина, пояснював Т.Прокопович, "є зменшена частинка того видимого і невидимого світу, оскільки має в собі щось і від тілесної, недохотвореної, і від живої матерії, і від чоттєвої людської субстанції, крім того, і те, що мають самі духи. Тому дуже правильно називали її давні філософи мікрокосмом, тобто малим, або взятим у зменшеному вигляді світом" /7, с.78/.

Викладене зумовлює окладну структуру людської душі, в якій діють частини, наділені різною природою - вегетативною, тваринною, людською і божественною. Ці складники можуть існувати і у злагоді, і у ворожнечі одна до одної. Принципово у ставленні до Бога стверджується наявність у людині свободної волі, "здатності вибирати, що стосується мети", як писав Т.Кониський. А це передбачало відповідальність людини за власну долю і за свої вчинки, яку несе вона не тільки перед Богом у потойбічному світі, а й тут, на землі, - перед собою і суспільством. На такому ґрунті набирає особливої ваги проблема громадянського обов'язку, ідея патріотизму - любові до своєї Вітчизни, до православної віри, яку активно відотожнюють і широко пропагують Києво-могилянські професори.

Як частина природи людина вводиться до системи світового причинного зв'язку. Людина розглядалася відповідальною у вчинках стосовно Бога і невільною щодо природи. Аналізується місце і роль волі і розуму у вчинках людини. Показується моральність людини, її природні потреби та інтереси. Досягнення доброчесності людиною мислиться шляхом подолання пристрастей.

актуально це розуміють професори І. Кониський, Т. Прокопович, С. Яворський, П. Прокопович та ін.

Література:

1. Микитась В. Давньоукраїнські студенти і професори.- К.,1994.
2. Ничик В.М. Из истории общественной философии конца первой половины XVII начала XVIII в.- К.,1996.
3. Ничик В.М. Феофан Прокопович.- М.,1977.
4. Стратий Я. Проблемы натурфилософии в философской мысли Украины XVII в.- К.,1981.
5. Стратий Я.М., Литвинов В.Д., Андрущенко В.А. Описание курсов философии и риторики профессоров Киево-Могилянской академии.- К.,1982.
6. Хижняк З.І. Києво-Могилянська академія.- К.,1991.
7. Горський В.С. Історія української філософії.- К.,1996.

Г.С.СКОВОРОДА ЯК ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ФІЛОСОФ-МИСЛИТЕЛЬ.

Григорій Савич Сковорода /1722-1794/ - видатний український філософ, поет, музикант і педагог. Народився він в о.Чорнухах Лубенського полку на Полтавщині в козацько-селянській родині. З дитячих років Сковорода виявив схильність до літератури та музики. Здобувши початкову освіту у сільського дячка в рідному селі, наділений неабияким розумом Сковорода 1734 р. вступив до Києво-Могилянської академії. З цим учбовим закладом пов'язано понад 10 років його життя. Перебування в Академії Сковорода завершив 1753 р. Навчання тричі переривалось. Наприкінці 1741 року Сковороду було за-

раховано співаком придворної капели у Петербурзі. Під час подорожі імператриці Єлизавети до Києва 1744 р. він повертається до Академії і продовжує навчання, але ненадовго. У серпні 1745 р. у окладі місії, яку очолював генерал Вишневецький, Сковорода відіжджає до Угорщини в м.Токай. Разом з місією він побував і в інших містах Угорщини, Австрії, Словаччини. Повернувшись з Угорщини 1750 р., Сковорода певний час викладає поетику в Переяславській семінарії. Але після конфлікту з місцевим єпископом, незадоволеним прогресивними нововведеннями, реалізованими в курсі поетики Сковородою, його було виключено з семінарії і протягом 1751-1753 рр. він знову перебуває в Академії.

У наступний період, що охоплює 50-60 рр., Сковорода працював домашнім вчителем, викладав у Харківському колегіумі. Цей час присвячено активною поетичною творчістю, розробкою власної філософської та життєвої позиції.

З 1769 р. мислитель рішуче відмовляється від будь-яких офіційних посад, обираючи долю мандрівного філософа-просвітника. Протягом 70-80-х рр. Сковорода перебував в багатьох містах і селах Слобідської та наддніпрянської України і поза її межами. На цей час припадає період його активної філософської творчості. Цершій філософський діалог "Наркіс. Разглагол о том: узнай себя", було створено ним наприкінці 60-х років. Тематично до нього примикає й другий діалог "Симфонія нареченная книга Асхань, о познании самого себя". В обох діалогах розробляється тема самопізнання, що є центральною в усій творчості Сковороди. На початку 70-х рр. ця тема одержує свій розвиток у розробці вчення про дві натури, якому присвячується три діалоги ("Беседа, нареченная двое", "Беседа 1-я", "Беседа 2-я").

Наступний цикл діалогів, що складається з чотирьох творів ("Діалог, или разглагол о древнем міре", "Разговор пяти путников о истинном щастии в жизни", "Кольцо", "Разговор, называемый алфавит, или букварь мира") присвячується аналізу проблеми щастя. У створених після цього трактатах і діалогах ("Икона Алкивиадская", "Жена Лотова", "Братъ архистратига Михаила со Сатаню", "Благородный Еродій", "Убогий Жайворонок") та ін. Сковорода по-філософському обґрунтовує своє етичне вчення, розвиваючи вчення про дві природи і три світи, про середню працю, щастя тощо. 1781 р. він написав останній свій діалог "Потоп зміин", в якому підсумовуються головні ідеї, що складають зміст філософської позиції мислителя. Істотну конкретизацію філософська позиція Г.Сковорода одержує також в його поетичній та епістолярній спадщині.

Помер Г.Сковорода на 72-му році життя у маєтку свого давнього приятеля Андрія Ковалевського в селі Пан-Іванівці (тепер Сковородинівка) на Харківщині 9 листопада 1794 р. На могильному камені, згідно із заповітом, було написано слова, що виначають розуміння сенсу життя і спрямування філософії великого мислителя: "Світ довів мене та не впіймав".

Відповідно до традиції, започаткованої в українській культурі в часів Київської Русі, Г.Сковорода розробляє й своє розуміння філософії.

Філософія тлумачиться ним як любов до мудрості. Мудрість же не лише покликана "уразуметь тое, в чем состоит щастіе", а й невіддільною є від життя відповідно пізнаній істині. Любов до мудрості - це спосіб життя відповідно пізнаній істині. Любов до мудрості - це спосіб життя, який ґрунтується на шуканні істини й буття в істині згідно з нею. Результатом філософствування є не знання, а

життя, яке будеється відповідно до вимог щастя людського. "Когда дух в человеке весел, мысли спокойны, сердце мирно, то все светло, приятно, блаженно. Сие есть философія" - роз'яснює Сковорода.

Основними положеннями філософської системи Сковороди є вчення про дві природи та три світи. З погляду головної проблеми філософії Сковороди, якою є проблема людського, це вчення конкретизує розуміння шляху до досягнення цієї мети.

Вихідним для цього є погляд на світ, що складається з двох природ. "Весь мір, - пише він в діалозі "Наркіс", - состоит из двух натур: одна - видимая, другая - невидима. Видима - называется тварь, а невидима - Бог. Сія невидимая натура, или Бог, всю тварь пронизает и содержит; везде и всегда был, есть и будет"/4, с.89/.

Вчення про дві природи органічно пов'язане з наступним основоположним для Сковороди вченням про три світи. Все існуюче, на думку Сковороди, розподіляється на три специфічні види буття ("світи") - великий (макрокосм), малий (мікрокосм) і символічний (Біблія). "Суть же три мыры, - пояснює Сковорода в діалозі "Потоп зміин" - Первый есть всеобщій и мыр обительный, где все рожденное обитает. Сей составлен из безчисленных мыр-мыров и есть мелкий мыр. Други два суть частный и малий мыры. Первый мікрокосм, сиреч, - мырик, мырок или человек. Второй мыр символічний, сиреч Библия"/4, с.91/. Людина, мікрокосм для Г.Сковороди - це центр, в якому сходяться і набувають свого значення усі символи макрокосму і Біблії. Вчення про малий світ, або людину, є отриманем усієї філософської системи Г.Сковороди. Великий світ є першим лише у логічному плані. Історично ж концепція великого і символічного світу складається у творчості Сковороди на основі розуміння ним сутності людини. Отже проблема людини в філософії Г.Сковороди концептуально

обгрунтована і специфічно вирішена.

Вирішення проблеми людини пов'язується з принципом самопізнання. Як відомо, вираз "пізнай самого себе" бере свій початок від філософії Сократа. У трактаті Г.Сковороди у самопізнанні полягає сенс людського життя. У процесі самопізнання людина познає себе, розкриває саму себе, повертається до глибинних основ свого існування. З цим пов'язане притаманне філософії Г.Сковороди акцентування на ролі серця як осердя душевного життя людини, як рушійної сили, що визначає її шлях. Філософія серця, яка єднає віру і розум, складає основу самопізнання.

Отже серце у трактаті Сковороди не є органом тіла людини. Це не кардіологія, а антропологія, тобто не медицина, а філософія.

Сковорода висунув і обгрунтував концепцію "сродної праці". Гармонія людського буття залежить від додержання кожним принципу "сродної" праці. "Скільки должностей, - зауважує Сковорода, - стільки сродностей". Сродна праця - це праця за здібностями, за покликанням душі і "Іскри Божої". А тому Сковорода говорить про "сродность к хлебопашеству", "сродность к воинству", "сродность к богословию" тощо.

Жадоба багатства, влади, слави всупереч "сродності" своїй не сприяє досягненню людиною щастя. Воно, зрештою, призводить її в полон агубних пристрастей, породжуючи несумісні із щастям страх, нудьгу, сум, муки сумління та інш. Нехтування вимогами "сродної праці" розумної натури, з погляду Сковороди, перетворює "правління - в мучительство, судейство - в хищення, воинство - в граблення, а науки - в орудие злобы".

Натомість "сродная" праця, що відповідає визначенням Богом нахилам людини, є не лише можливою, а й легко здійсненою. Згода з

природою дарує людині веселість дуку, розвагу, насолоду, самовдосконалення і той душевний спокій, який приносить людині насолоду не своїми наслідками, а самим процесом її. Саме це і робить людину щасливою.

Філософські твори Сковороди при його житті не друкувалися, крім окремих байок, а розповсюджувалися в колі його друзів і почитателів у рукописних копіях. Стиль письма Сковороди є дуже тяжкий, більшість його творів написані латинською та старослав'янськими мовами.

Свою філософію Сковорода передавав у життєвому спілкуванні з людьми в мандрах по Україні: на базарах, на сходках громад, в індивідуальних бесідах та ін. Г.Сковорода жив і творив для простих людей і завжди був серед простих людей, і вони віддячували йому глибокою шанов і повагою до свого народного філософа-мудреця.

Як прихильник ідей гуманізму, просвітництва, Г.Сковорода широко вірив у всемогутність людського розуму, у неминучість торжества правди та справедливості на землі. І своєю сподвижницькою працею, образом життя Г.Сковорода наближав цей час. Адже для Г.Сковороди його філософія була його образом життя, змістом його життя.

Література:

1. Григорій Сковорода. Твори. У 2-х т. - К., 1994.
2. Драч І.Ф., Кримський С.Б., Попович М.В. Григорій Сковорода. - К., 1984.
3. Філософія Григорія Сковороди. - К., 1972.
4. Горський В.С. Історія української філософії. - К., 1998.

5. Чижевоцький Д. Нариси з історії філософії на Україні.-
К., 1992.

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ МОТИВИ В ТВОРЧОСТІ Т.Г.ШЕВЧЕНКА.

В історії кожного народу є невмирущі імена. В історії українського народу таким ім'ям є Тарас Григорович Шевченко /1814-1861/ - поет-мислитель.

У вірші "На вічну пам'ять Котляревському" Т.Г.Шевченко так визначив місце Котляревського у людській культурі:

"Будеш, батьку, панувати,
Поки живуть люди,
Поки сонце з неба сяє,
Тебе не забудуть!"

Ці слова повністю можна адресувати і самому Т.Г.Шевченку.

А І.Я.Франко так визначив місце Т.Г.Шевченка у людській культурі: "Він був сином мужика - і став володарем в царстві духа. Він був кріпаком - і став велетнем у царстві людської культури".

Т.Г.Шевченко був родоначальником української мови та літератури, національного живопису, неперевершений співець героїчної і трагічної минушини України - козаччини, гайдамаччини, кмелівщини - неперевершеної краси української природи.

Т.Г.Шевченко відкрив Україну для українців і всьому світові з її славою, героїзмом, красою, але разом з тим із усім її трагізмом. І про це красномовно сказав М.Костомаров: "Муза Шевченко раздирала завісу... І страшно, і солодко, і боляче, і п'яно було заглянути туди! Тарасова муза прорвала якийсь підземний заклеп,

яке кілька віків замкнений багатьма замками, запечатаний багатьма печатами".

"Широко він обняв Україну з її могилами кривавими,- зазначав П.Куліш,- з її страшною славою... І з того часу всі у нас поділились на живих і мертвих"/1,с.163/. Хоч спеціально Т.Г.Шевченко і не писав філософських трактатів, але його творчість є філософською за своєю суттю, бо вона є відображенням і носієм віковичної софійності, мудрості українського народу, величі його духу, героїзму, краси і благородства його душі. Т.Г.Шевченко глибоко знав писану й неписану (в переказах, легендах) історію України, побут звичаї, психологію, душу українського народу, будучи глибоко народним поетом. Творчість Т.Г.Шевченка - це кладовище народної мудрості.

Т.Г.Шевченко поділяв суспільний ідеал Кирило-Мефодіївського товариства, членом якого він був, який гласив: всі слов'яни повинні між собою поєднатися, але так, щоб кожен народ оклав свою окрему республіку, й управляв своїми справами незалежно від інших; щоб кожен народ мав свою мову, свою літературу й свій власний державний устрій. Т.Г.Шевченко виступав за вільну, незалежну й соборну Україну.

Т.Г.Шевченко був великим гуманістом і правдошукачем. Він гнівно засуджував зло, соціальну несправедливість, зажерливість багатіїв, захищав бідних і обездолених: "Кати знущаються над нами, а правда наша п'яна спить" /поема "Кавказ"/. Т.Г.Шевченко був глибоко віруючою, релігійною людиною. Як національний митець він є неперевершеним виражником української історії, її культури, менталітету. Саме з Т.Г.Шевченка починається процес відродження української нації, її культури та духовності.

Творчість Т.Г.Шевченка - це явище не тільки національної, а й

світової культури. Адже його творчість пронизана загальнолюдськими ідеалами миру, добра, щастя, справедливості, любові, материнства, дитинства тощо. А тому не випадково твори Т.Г.Шевченка перекладені на мови багатьох народів світу, особливо слов'янських. Та і сам поет-мислитель адресував свої твори "і мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїм в Україні і не в Україні моє дружнє посланіє".

В наш час, в умовах незалежності України, складаються умови для об'єктивного аналізу творчості Т.Г.Шевченка. Адже в минулі часи творчість Т.Г.Шевченка часто-густо розглядалася з позицій тих чи інших політичних чи ідеологічних уподобань, що вело до її спотворення і було далеким від істини.

Література:

1. Горський В.С. Історія української філософії.- К., 1996.
2. Комтомаров М.И. Исторические монографии и исследования.- М., 1990.
3. Костомаров М.І. Закон божий//Книга буття українського народу.- К., 1991.
4. Куліш П. Твори у 2-х т.- К., 1989.
5. Пінчук Ю.А. Творчість Т.Г.Шевченка у філософській культурі України.- К., 1992.
6. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні.- К., 1992.

Гонгаржевський Іван Сигізмундович.

**Філософські ідеї в Україні.- Київ:
ЦГО НАН України. 1997.- 20 с.**